

АКАДЕМІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Полковник **БЕРЕЖИНСЬКИЙ В. Г.**

**ЧЕРВОНА УКРАЇНСЬКА
ГАЛИЦЬКА АРМІЯ**

КИЇВ — 1997 р.

Рекомендується до друку Вченою радою 1 факультету Академії Збройних Сил України.

Відповідальний редактор доктор історичних наук капітан 1 рангу **Рибак М. І.**

Літературний редактор і коректор **Бережинська С. І.**

ЧЕРВОНА УКРАЇНЬСЬКА ГАЛИЦЬКА АРМІЯ

Дванадцята армія Радянської України на початку 1920 р., після звільнення від військ Добровольчої армії генерала Денікіна давньої столиці України міста Києва, розвивала наступ у напрямку на Валнярку-Іроскурів. У напрямку на Одесу наступала І4-а армія. Особовий склад Української Галицької Армії усе більше задумувався над майбутнім України та над своїм власним. Переважна більшість січових стрільців схилилась до думки про перехід на бік Червоної Армії. В армії у цей час уже функціонував комуністичний осередок, до складу якого входило 11 старшин-галичан.

Командуючий УГА генерал Осип Микитка поставив завдання своєму розвідвідділу вивчити настрої особового складу і проаналізувати його політико-моральний стан. Невповні начальник розвідувального відділу І.Вислоцький доповідав йому: практично всі старшини і переважна більшість рядових стрільців проти союзу з Денікіним, проти входу Української Галицької Армії до складу Добровольчої армії. На одній із своїх нарад з командирами частин генерал О.Микитка констатував: "Більшість УГА думає залишитися на Україні, щоб у взаємодії з більшовиками продовжувати боротьбу"¹.

Відомий своїми бойовими подвигами і авторитетний серед стрільців отаман /майор/ Никифор Гірчак у Вінниці серед старшин гарнізону створив революційний комітет у складі С.Духевича, Ф.Кондратького, О.Лісняка та ін. Комітет встановлює тісні контакти з Вінницьким комітетом Комуністичної партії /більшовиків/ України, який знаходився тоді у підпіллі. Очолює цей комітет Андрій Хвиля, який став згодом одним з видатних діячів КП/б/України.

Делегація військовослужбовців УГА у січні 1920 р. виїждить до Києва для ведення переговорів з урядом Радянської України про майбутнє Галицької Армії та Галичини взагалі. У Києві у той час знаходиться і працює Крайовий комітет КП Східної Галичини та Буковини. Делегати зустрічаються з членами цього комітету,

¹У Львові у фондах Центрального Державного архіву України збереглися документи, які засвідчують, що 25.12.1919р., тобто практично уже через місяць після переходу УГА на сторону генерала Денікіна, представники УГА і діючої армії у Вінниці склали протокол про створення та направлення до командування Червоної Армії делегації з пропозицією відкрити спеціальний фронт проти Польщі та Денікіна. /Држиміт.авт./.

ведуть переговори з його керівниками М.Бараком і В.Порайко². Іх приймають і уважно вислуховують член Українського уряду і Реввійськради армії В.Затонський і О.Кумський. Досягається домовленість у тому, що УГА нікуди не піде без команди, залишаючись у пунктах постійної дислокації, і розірве свій союз з Добармією Денікіна.

Командуючому УГА генералу О.Микитці було повідомлено про результати переговорів з урядом України /Вінницький революційний комітет після закінчення переговорів відразу ж послав йому велику телеграму/, проте він серйозно їх не сприйняв. У військах УГА створюється революційний комітет старшини, він посилає по Вінниці делегацію у складі О.Паліва, О.Станімира та М.Струханчука. Проводиться спільна з Вінницьким ревкомом зустріч з командиром /генерал-майором/ Іваном Дубовим. Галицькі стрільці підтверджують свою готовність порвати з Денікіним і стати під прапором Червоної Армії.

Денікінський генерал Шилінг у цей час направляє командування УГА наказ зайняти оборону в районі Біраулі /сарає Котовськ/ і не допустити прориву Червоної Армії у напрямку на Одесу, проте Шилінг явно не володів обстановкою, яка склалася на той час в УГА. Мало того, що її укомплектованість і осначеність залишали бажати багато кращого /саме командування УГА визначало її стан як плачевний/, ніхто із старшин галицьких стрільців і не збирався виконувати наказу денікінців. Один з учасників подій тих років, сотник УСС Ілько Цьокан у 1921 році писав у своїх спогадах, які вийшли згодом у Відні, що значна частина УГА відкрито висловлювалась за союз з Радянською владою, оскільки "при союзі з більшовиками у нас з'являлась надія разом з ними, як з соратниками, здійснити похід на Польщу з метою визволення Галичини". Один з керівників галицького стріленства у своїй книзі "Від денікіна до більшовиків" писав: "...про антибільшовицький фронт не могло бути й мови".

²В.Порайко народився на Галичині у Снятині. Закінчив гімназію у Коломиї та Львівський університет. Був функціонером Української Радикальної партії, потрапив у російський полон. На волю, де виявився у полоні, брав активну участь у Жовтневій революції. Працював у Галоргкомі КМ/6/ України, Крайкомі КМ/6/ ВР і В. /Приміт.авт./.

При такому стані справ командири частин УГА почали вимагати від генерала О.Микитки вжити негайні заходи для врятування армії, почати переговори з командуванням І2-ї армії червоних, яка наступала. Проте генерал О.Микитка мав іншу думку: бачачи катастрофічний стан армії та добре розуміючи, що перший же бій з "радами" стане для неї останнім, він, бажаючи миру з Києвом, хотів вивести свою армію до Румунії. До цього схилив командуючого і генерал Цирін, запеклий ворог більшовиків, який пропонував організовано відвести армію до Одеси, одночасно розпочавши переговори з румунами про інтернування УГА. Проте цим планам не судилося збутися, бо румунський уряд вважає небезпечним мати на своїй території великі військові формування іноземної армії. У допомозі УГА було категорично відмовлено.

На початку лютого 1920 р. війська І4-ї радянської армії почали наступ у напрямку на Одесу. Частини армії вийшли у розташування корпусів і бригад УГА, сам час квапив галичан приймати рішення. При штабі УГА, розташованому в Біреулі, де дислокувався і штаб І-го корпусу генерала О.Кравса, у грудні створюється революційний комітет. Очолив його О.Паліїв, до його складу крім нього увійшли старшини О.Лісняк, О.Навроцький, О.Станімир, які користувались у своїх бойових товаришів великим авторитетом. Наступного дня, 7 лютого 1920 р. ревком розсилав до військ наказ про створення з частин колишньої УГА Червоної Української Галицької Армії /ЧУГА/. Наказ цей підписав призначений у цей день новий командуючий полковник Шамаєн. Корпусам, бригадам, усім частинам було наказано знаходитись у пунктах постійної дислокації. У кожній частині повинен був бути обраний революційний комітет, що і було у лічені дні зроблено.

Колішній командуючий армією генерал О.Микитка і генерал Цирін, які намагались переправитись через річку Дністр і все-таки піти до Румунії, 10 лютого були арештовані групою старшин на чолі з Омеляном Лісняком. Згодом арештованих передали одеським чекістам³.

³Надалі обидва генерали загинули у Підмоскові, у таборі для військовополонених Кожухові. /Приміт.авт./.

Всю владу в армії взяв на себе революційний комітет, з часом він об'єднався з Вінницьким ревкомом. Комітети були створені у кожній частині ЧУГА, їхній роботі активно допомагали командири частин. Так, комкор - 2 підполковник Альфред Бізанц⁴ наказав усім своїм старшинам всебічно сприяти ревкомам, при його безпосередньому сприянні у 2-у корпусі налагоджено випуск газети "Стрілецька думка". Редактором її став син Івана Франка військовий журналіст Тарас Франко. У газеті публікуються статті про діяльність В.І.Леніна, М.Д.Троцького, інших видатних революціонерів Росії та України, інформацію про роботу ревкомів армії і корпусу. В стрілецьких лавах ця газета користувалась дуже великою популярністю.

У військах армії почалась робота з підготовки до з'їзду стрілецьких депутатів. За пропозицією революційного комітету цей з'їзд повинен був відбутись 25 лютого, на ньому передбачалось вирішити основне питання: що робити Червоній Українській Галицькій Армії?

Згодом армійський революційний комітет обирає делегацію для переговорів з урядом України і направляє її до Києва. Ці переговори відбулись 12-14 лютого 1920 року. За результатами переговорів представниками України та Червоної Української Галицької Армії було підписано договір, у якому по суті справи і була вирішена подальша доля армії⁵.

Аналіз цього договору українськими істориками показав, що у цілому він відповідав інтересам галицьких стрільців, враховуючи їх настрої та прагнення, не зачіпаючи національної гідності, шануючи традиції. Відповідальним за реорганізацію ЧУГА було призначено В.Затонського. Незважаючи на його прагнення зберегти попередню структуру армії, було вирішено все ж за основу реформи взяти організаційно-штатну будову Червоної Армії. Корпуси розформувались, замість них формувались 3 бригади, до складу кожної входило по 3 полки: артилерійський, кавалерійський і піхотний. Галичанам, які звикли за довгі роки війни до колишньої структури, це не подобалось, не викликало їхньої підтримки і рішення командування використовувати шойно створені бригади у війні проти

⁴ Полковник абверу Альфред Бізанц у роки Великої Вітчизняної війни, прибувши у липні 1943 р. до Львова, здійснивав зв'язки абверу з Організацією Українських Націоналістів /ОУН/, пізніше був одним з ініціаторів створення тридцятитисячної добровольчої української дивізії СС "Галичина". Після розгрому гітлерівського вермахту в 1945 р. полковника А.Бізанця арештують органи НКВС Радянської Армії, подальша його доля невідома. /Приміт.авт./

⁵ Цей договір зберігся і зараз знаходиться у Центральному державному архіві.

Польщі, причому кожному бригаду на скремій ділянці радянсько-польського фронту. Але в той же час стрільці розуміли чим викликане таке рішення. Отаман Степан Кухевич писав у ті дні: "Неможливо уявити, щоб яка-небудь держава у світі погодилась би мати на своїй території автономну армію, здатну швидко змінювати свої орієнтації". Все ж, враховуючи багаточисельні побажання стрільців ЧУГА, реввійськрада І2-ї армії, якій вона була підпорядкована, пообіцяла, що напередодні боїв безпосередньо за звільнення Галичини всі окремі частини ЧУГА будуть зведені в одну дивізію, яка отримає назву Галицька дивізія.

Не можна сказати, що реорганізація колишньої уже тепер УГА протікала гладко і безболісно. Особливо були незадоволені багато які старшини. У всіх без виключення частинах запроваджувався незалежно від військового звання та посади продовольчий пайок. Усі офіцерські ідальні були зачинені. Старшинські звання і відзнаки були скасовані, старшини по суті губили усі свої звичні привілеї та пільги. Посада командира будь-якого ступеня тепер була виборною. У зв'язку з цими змінами частина старшин колишньої УГА залишилась без посад, їм були запропоновані посади командирів у інших частинах, багато хто був направлений на навчання до різних шкіл червоних командирів, частину галичанських старшин відправили для вирішення питання про їх подальше використання до Києва.

Болісно проходила заміна звичної ледве не з дитинства кожному галичанину символіки. Жовто-синій прапор змінювався на червоний, заборонено було використовувати як емблему тризуб. Але найбільш сильне обурення у середовищі галицьких стрільців викликала заборона національного гімну "Ще не вмерла Україна". Проте, звичайно ж, не всі нововведення зустрічались галичанами в штирки. Вони не могли не погодитись, що в здійснюваній командунням І2-ї армії реорганізації їх армії було і немало позитивного. Так, наприклад, усе діловодство в штабах і канцеляріях було вирішено вести виключно рідною мовою галичан-українською, була збережена свобода совісті та віросповідання, офіційно проголошувалось, що віра є інтимною справою кожного і кожен вільний вірити у того Бога, якого хоче. Треба сказати, що у питаннях віри галичани мало чим відрізнялись від червоноармійців І2-ї армії, яка прийняла їх. Разом з ними вони відвідували в неділю місцеві

церкви, разом відправляли релігійні обряди безпосередньо у себе в частинах і підрозділах, разом святкували релігійні свята /в деяких частинах колишньої УГА тоді ще були штатні духівники/.

У кожній частині вводились посади комісарів. Стрільці спочатку були дуже занепокоєні тим, що на місце їх старих командирів будуть призначені червоні командири і комісари зі складу 12-ї армії, проте їх припущення не здійснились. Вибори нових комісарів та командирів проходили чесно і відкрито, на пости нової старшини громада обирала найбільш достойних земляків. Так, на посаду комісара 1-ї бригади було обрано колишнього чотара Легіону УСС Якова Михайловича Струхманчука⁶, який користувався у стрільців великим і заслуженим авторитетом.

Перше бойове хрещення ЧУГА прийняла вже у лютому 1920 р. Добре озброєна, велика група військ на чолі з генералом Вреловим пробивалась на з'єднання з польськими військами вгору вгору по Дністру. Командуючий 12-ю армією наказав частинам ЧУГА під загальним керівництвом генерала Антіна Кравца зупинити і розбити денікінців, що наступали. Кровопрлитний бій почався 19 лютого і продовжувався без перерви три доби. Галичани виконали поставлене бойове завдання, денікінські частини Добрармії були зупинені та зазнали важких втрат. Особливо відзначились у цих боях курсанти Львівської бригади під керівництвом А. Бігашія.

25 лютого 1920 р. командуючим Червоною Українською Галицькою армією призначено В.І.Порайка. Історичні документи донесли до нас свідчення очевидців, присутніх на першому виступі нового командуючого перед своєю армією. Описують, що це був дуже розповсющений у той час тип українського революціонера - з чубом, що розвіюється на вітрі, бородатий, у розстебнутій солдатській шинелі без відзнак і у стоптаних фронтовими дорогами чоботях. Він вітав червоних галицьких стрільців від імені Українського уряду, командирів і бійців 12-ї армії. „Ви будете тепер разом з Червоною Армією звільняти нашу рідну Галичину від польського панського гноблення. Ми віримо, що скоро уже на

⁶ Народився Струхманчук Я.М. на Тернопільщині у с.Росохувачен Козівського р-ну. Багато років провів у Франції, де закінчив Паризьку художню школу. Воював у складі відомої сотні УСС, яку командував сотник М.Баран. Разом з М.Бараном потрапив до російського полону, де вступив до Комуністичної партії.
/Приміт. авт./.

баштах Львова будуть майоріти червоні прапори..." Його дуже уважно слухали і командир корпусу, який нещодавно брав Київ, австрійський генерал Антін Кравс, і командир бригади Українських січових стрільців Осип Букшований, і ще декілька тисяч старшин і стрільців колишньої Української Галицької Армії, які 6 років проливали кров у Карпатах, Альпах і на Бескидах, на просторах Галичини, Поділля та Південної України. Галицьких стрільців приємно вразило те, що говорив з ними новий командир-галичанин простою і зрозумілою усім, такою рідною і лобою українською мовою. Таким же відданим українській національній ідеї був і політкомісар ЧУГА М.В.Михайлик, родом з Бродів. Начальником штабу армії був призначений колишній полковник царської армії В.Іванов. Невдовзі в армію прибув новий політкомісар-галичанин Іван Сірко, один із засновників Комуністичної партії Східної Галичини і Буковини /КІСГБ/.

Швидкими темпами продовжувалась реорганізація армії. На базі колишнього 2-го корпусу УГА, який дислокувався у містечку Бершад, сформувалась 1-а бригада Червоних Українських Січових Стрільців. Спочатку її командиром став Богдан Блинкевич, проте згодом його змінив на цьому посту колишній сотник Легіону УСС Михайло Баран⁷. Кількість особового складу в бригаді було швидко доведено до 5.200 чоловік. У її складі було сформовано 3 полки, якими командували Р.Волощук, З.Носківський, І.Бакович.

2-а бригада ЧУГА сформувалась на базі колишнього 1-го корпусу УГА. Командиром бригади став бувший сотник Юліан Головинський⁸, чисельність бригади складала 6.700 чоловік.

3-ю бригаду ЧУГА було доручено сформувати колишньому генералу А.Кравсу, що він і зробив. Невдовзі бригада нараховувала уже 3.500 командирів і стрільців. Політкомісаром до ав-

⁷Потрапивши у роки першої світової війни до російського полону, сотник М.Баран із захватом зустрів Велику Жовтневу революцію, вступивши до КД. Дізнавшись про формування ЧУГА, висловив бажання служити в ній і невдовзі був направлений у Бершаді. /Приміт.авт./.

⁸Юрій Головинський народився у с.Ропимне недалеко від Перемишля. Закінчив Львівську гімназію. У роки I-ї світової війни воював на італійському фронті. Командував бригадою УГА.

стріляня Кравса було призначено Федора Замора⁹. Пізніше Кравс так відгукувався про свого комісара: "Професор Замора - високо-освічена, ідейна людина, в першу чергу українець, а потім уже комуніст. Якби у комуністів були б саме такі комісари, їх влада була б побудована на граніті" /"За українську справу", Львів, 1937 р./.

Місцеве населення вітало і схвалювало перехід Галицької армії на бік Радянської влади, з усього Правобережжя селяни надсилали стрільцям продовольство: хліб, сало, картоплю, яйця, збирали подарунки на Пасху. Галичани платили селянам тим же: вони як могли допомагали їм у проведенні весняних польових робіт, ремонті нескладного сільськогосподарського реманенту, будівництві шкіл, нових будинків.

Згодом у ЧУГА замість ревкому обирається партійний комітет, до його функцій входить ідейно-політична і культурно-просвітницька робота зі стрільцями. Галичани мали чудові традиції цієї роботи ще у складі УГА, у штабі армії був відділ культпросвітроботи на чолі з О.Левиньким. Цей відділ видавав газети "Стрілець", "Стрілецька думка", "Козацький голос", статус фронтового **мав**

Новий Львівський театр, вистави якого користувались постійним успіхом як у стрільців, так і у місцевих жителів. У цьому театрі грали такі зірки української сцени як О.Рубчакова, Десь Курбас, О.Пірицький, А.Бучма, М.Бензаль та інші відомі артисти¹⁰.

Переформована ЧУГА займається бойовим злагодженням. У ці дні березня-квітня 1920 р. поновлює свою роботу відділ засобів масової інформації, видаються газети "Стрілецька вість", "Червоний стрілець", "Перелом". В них працюють такі відомі українські журналісти, як Л.Лепкий, М.Купчинський, П.Кривецький, Ю.Шкрумеляк,

⁹ Ф.Замора народився на Тернопільщині у с.Великі Бирки у сім'ї робітника-залізничника. Вчився у Перемишльській гімназії, у Львівському університеті. У студентські роки брав активну участь у студентському соціалістичному русі, обирався головою "Академічної громади", керівником Української студентської Спілки. Учителював у гімназії в Гродно. Влітку 1919 р. вступив до УГА і одяг стрілецьку форму.

¹⁰ Збереглося багато документів про діяльність цього театру, вони знаходяться у Львові, у Центральному державному історично-му архіві України. /Приміт.авт./.

Р. Заклинський, А. Баб'юк /М. Ірчан/ та інші. Червоне Галицьке видавництво публікує ряд брошур комуністичного напрямку: "Ульянов-Ленін", "Основи комунізму", "О така Радянська влада?" та інші. Вони розповсюджувались серед галичан, вивчались командирами і стрільцями ЧУГА.

У підрозділах ЧУГА, при штабах куренів і сотень відкриваються стрілецькі клуби, школи для неграмотних, бібліотеки, читальні. Скрізь у березні 1920 р. пройшли шевченківські свята, стрільцями була зібрана солідна сума грошей на будівництво пам'ятника Кобзарю у Одесі. Командуючий ЧУГА В. Лорайко на чолі делегації від армії був присутнім і виступав на мітингу в Києві, присвяченому закладенню там пам'ятника Т. Г. Шевченку, який відбувся 11 березня 1920 р. Ввечері того ж дня галичани беруть участь у поставленому знаменитим Лесем Курбасом Шевченківському святковому вечорі.

Проте, незважаючи на ідейно-політичну і культурно-просвітницьку роботу, яка проводиться з ними, їх морально-політичний стан був не на висоті. І хоча на мітингах стрільців, що проходили регулярно в Бершаді, Ванті, Одесі, Києві, Вінниці та інших містах, вони виступали за Радянську владу і дякували уряду України за довіру і велику честь воювати за волю рідної землі Галичини разом з Червоною Армією, насправді далеко не всі стрільці гаряче схвалювали телеграму жмеринських частин ЧУГА, відправлену В. І. Леніну в Москву 16.07.1920 р., у якій говорилось: "Ми готові непохитно стояти в лавах героїчної армії і до останньої краплі крові боротися за ідеали світової революції^{II}". Поєналились і недоробки армійських політпрацівників, які тоді, як у всі часи, сильно захоплювались масовими пропагандистськими кампаніями і заходами, мітинговістю замість коліткої індивідуальної роботи з людьми. Часто ці заходи були відірвані від життя, не враховували громадську думку, настрої особового складу ЧУГА. Дуже часто бажане видавалось за дійсне, кампанійщина переважала і при прийомі в партію. Так, наприклад, у квітні 1920 р. у складі 3-ї бригади було уже 750 комуністів на 7000 чоловік особового складу. Погоня за цифрами призводила до того, що в партію приймали навіть колишніх жандармів і священників. Іван Сіяк писав у ті дні до ЦК КП/б/У: "Вся робота з реорганізації галицьких

^{II}Ця телеграма зберігається у Москві в Архіві Великої Жовтневої соціалістичної революції. /Приміт. авт./.

частин у червоні обмежувалась перефарбуванням вивісок, зміною тризубців червоними зірками, нарисами, мітингами і наказами зверху".

У той час в підрозділах і частинах ЧУГА часто бував В.Затонський. Він неодноразово звертав увагу уряду України на серйозні недоробки в політико-виховній роботі серед галицьких стрільців, причину переходу галичан на бік Радянської влади він бачив у збігу обставин, бажанні вижити. Він писав, що галицькі старшини і стрільці "...перейшли не через революцію, без внутрішнього перевороту, всі разом з командирами і генералами, ...перейшли на нашу сторону, оскільки діватися було нікуди". 7 березня 1920 р. на мітингу в Бершаді В.Затонський прямо говорив, що значна частина галицьких стрільців "одурманена антирадянською пропагандою", що він не здивується, якщо хтось із них зрадить, перейде на бік Петлюри у вирішальний момент.

Суттєво на політико-моральному стані галичан позначилась несподівана поява у березні 1920 р. в районі Бершаді дев'яти-тисячної армії на чолі з колишнім командуючим УГА генералом М.Омеляновичем-Павленком. Ця армія здійснювала прорив через фронт і рейд по тилах Червоної Армії. В частинах ЧУГА невдовзі з'явилися представники генерала Омеляновича-Павленка, які провадили серед стрільців агітацію про перехід на їх бік. Під впливом успішних бойових дій рейдовиків активізують свою боротьбу проти Червоної Армії повстанські загони отаманів Зеленого, Турба, Волиця та ін.

У частинах ЧУГА вивідачі розповсюджують найнеймовірніші чулки: про ніби визнання незалежності Галичини країнами Антанти, про відновлення зв'язків з С.Петлюрою диктатора С.Петрушевича, про 40-тис.армію галичан, які повернулися з італійського полону і готувалися до війни проти Радянської України у складі польської армії, про збереження боєздатності колишніх військових частин в Чехословаччині /інтернованих раніше/ і т.н.

Усе це, звичайно ж, негативно впливало на політико-моральний стан особового складу ЧУГА. З'явилися перші зрадники. Першим у повному складі перейшов на бік генерала М.Омеляновича-Павленка кінний полк, яким командував отаман /майор/ В.Шепаревич. Згодом приклад цього полку наслідувала технічна сотня армійського підпорядкування. Стрільні артполку вчинили самосуд

над комісаром Табукашвілі, який здійснив убивство дуже популярного в лавах січових стрільців командира артилерійського полку Прослава Воеводки.

Контррозвідка у відповідь на це провела масові арешти в частинах ЧУГА. За наказом С.Реденса, начальника ЧК м.Опеси, були арештовані та кинуті до тюрем 640 галичан з числа тих, які знаходились на лікуванні у госпіталах, серед них було арештовано 240 старшин ЧУГА. Помста ЧК за зраду була жорстокою.

Весна 1920 р. випала для Червоної Армії складною. На Західному фронті радянським військам ціною величезних зусиль вдалося зупинити наступ польських військ. Участь у війні країн Антанти і їх щедра допомога Польщі дозволила Пілсудському готувати похід на Київ. На Київському напрямку поляки зосередили відмінно озброєну 70-тис.армію. Ними були взяті Проскурів, Шепетівка, Новоград-Волинський.

Червона Українська Галицька Армія у цей час нараховувала більше 20 000 чол. Реввійськрада Південно-Західного фронту на чолі з Й.Сталіним та Р.Береїним прийняла рішення про відправку частин ЧУГА на фронт. Командуючий фронтом О.Сторов наказав використовувати ЧУГА виключно розрізено, додавши її побригадно дивізіям Червоної Армії. Під Чуднов 44-ї дивізії придавалась бригада М.Барана, до Литина у розпорядження командира 45-ї дивізії направлялась бригада Ю.Головинського, до Бару вибула у 60-у дивізію бригада О.Станімира. Штаб і партійний комітет ЧУГА дислокувався у Києві, там же розташовувався запасний курінь під командуванням О.Нагуляка. Направленцем на ЧУГА був І.Синяк, прибувший тоді з Москви і призначений головою комісії по роботі серед галицьких частин при Реввійськраді Південно-Західного фронту.

Генерал М.Омелянвич-Павленко в цей час розсилає до частин ЧУГА свій наказ, у якому пропонує приєднатися до його армії та виступити спільно проти армії Рад. Частина старшини ЧУГА на чолі з командиром 2-ї бригади починає схилитися до думки про перехід на бік М.Омелянвича-Павленка, утворюється штаб змовників, до якого увійшли Ю.Головинський, О.Луцький, А.Ерле та ін. В ніч на 23 квітня 1920 р. у військах ЧУГА за підписом командира 2-ї бригади Ю.Головинського поширюється наказ такого змісту: "...Минуло 2 місяці, як Українська Галицька Армія, знекровлена довгою боротьбою та лютю ненавистю, заключила союз з більшовиками.

Великі надії покладали на цей союз. Ми вірили, що він принесе звільнення дорогої нам Галичини від польського панства, проте гірко прораховались. Уже відразу було видно, що союз з більшовиками веде наше стрілецьтво в нову неволю - неволю жидівсько-московської комуні, а не до звільнення. Що ж дали нам більшовики?

Вони розділили нашу Армію між окремими радянсько-московськими дивізіями, старшин наших частин замордували, частину вивезли в далекі московські табори, наслали безліч комісарів...

Наша Армія як така перестала існувати для зовнішнього світу. Не маючи ніякого представництва, замовкла перед цілим світом. З нею міг говорити лише тов.Троцький, Ленін, Нахамкес, Муралов та інші рятівники.

А тепер знову прийшов час, коли Українсько-Галицьке стрілецьтво скинуло своїх опікунів і зітхнуло вільніше.

Може, нас знову звинуватять у зраді ?

У зраді нас звинуватив минулого року безправний ^{8/}Наддніпрянський уряд, коли ми перейшли до Денікіна. Звинуватив нас у зраді і Денікін, коли ми виявились над безоднею безвихідного становища разом з ним і шукаючи порятунку у союзі з більшовиками.

Звинуватять нас тепер у зраді і більшовики, коли ми їх залишимо.

Проте жоден чесний українець не посміє сказати, що ми зрадники свого народу. Коли треба буде завести комуну у себе, заведемо її, але так, як ми хочемо і як цього вимагатимуть інтереси нашого народу.

Світ ще дізнається про нас і розсудить, доброю ми йшли дорогою чи злою.

Але як би там не було, залишиться фактом, що в історії не було іншої подібної армії, яка пережила б стільки горя, підступів і наруги, як Ти, Українське Галицьке Стрілецьтво.

Проте нема і іншого такого прикладу у всьому світі, щоб хтось непохитно стояв за ідею звільнення, як Ти, Український Стрілець.

Командування Бригади до цього часу керувалось думкою дорогої йому Стрільців. І коли воно побачило, що остання дошка порятунку, якого ми чекали від нашого нового опікуна, провалилась, - зважалося на останню спробу звільнення.

Тому нехай ніхто з вас не вагається, куди йому тепер іти.

Наш заклик тепер один: скинути ярмо опікунів, спертися на власні сили і бити всіх ворогів. Тільки тоді станемо сильними та проб'ємо собі дорогу до звільнення рідної нам Галичини.

Хай живе Самостійна Українська Народна Республіка !

Комендант Української Галицької Бригади:
Головинський.

Начальник штабу:

А.Ерле".

У цьому ж наказі кожній бригаді було поставлено бойове завдання: розгорнутися у бойові порядки в загальному напрямку на схід, оволодіти Вінницею, Жмеринкою, завдати удари по тилкових частинах Червоної Армії у районі Балти і в результаті об'єднатися з армією М.Омеляновича-Павленка.

В цей час 23 квітня 1920 р. у Києві проводиться І Галицька конференція, у її роботі беруть участь 135 делегатів від усіх частин ЧУГА, у тому числі такі авторитетні галичани-комуністи, як В.Порайко, Ф.Замора, Я.Струхманчук, О.Нагуляк, П.Цепко. Прислали своїх представників Український уряд і ЦК КП/б/У - Ф.Кона, В.Блакитного, П.Любченка. Учасники конференції направили вітальну телеграму В.І.Леніну, обговорили опубліковане напередодні у газеті "Червоний стрілець" звернення голови Совнаркому України Х.Раковського до галичан. У цьому зверненні зокрема говорилось: "Єдина наша мета - допомогти Східній Галичині вирватися з-під ярма польських попів і проголосити незалежну владу галицьких робітників та селян... коли Галичина стане вільною, галицькі робітники і селяни самі вирішать-увійти їм до федерального союзу з радянськими республіками України та Росії або ні". Проте до частин і підрозділів ЧУГА це звернення своєчасно поведено не було. Вранці 23 квітня 1920 р. галицькі стрільці починають діяти.

Залишають свої позиції та переміщуються під Вінницею 2-а і 3-а бригади ЧУГА під командуванням Ю.Головинського та О.Станіміра. Там вони зустрічають кавалерійську бригаду Котовського. У короткому бою з цією бригадою і танковими частинами 45-ї дивізії під командуванням Якіра галицькі стрільці зазнали поразки і безладно відступили на південь.

На фронті на своїх позиціях під Чудновом залишилась тільки одна з трьох бригаад ЧУГА - І-а, якою командував М.Баран. У двілей-ному альбомі "Українські Січові стрільці", випущеному у Львові на честь 20-річчя створення УСС про воїнів І-ї бригади писалось: "Вони добре знали ціну зброї і знали, що, як би там не було, ки-нути її не можна". По-різному пояснюють неприєднання до змови І-ї бригади історики. Більшість їх намагається довести, що наказ Ю.Головинського нібито не дійшов до штабу частин цієї бригади. Проте фактом залишається виступ командира І-го полку цієї бригади З.Носківського на нараді старшин ЧУГА, у якому він стверджував, що посилені з наказом Ю.Головинського прибули до нього в поле, але швидко "зорієнтувавшись, що Червоні січові стрільці не підуть проти Червоної Армії, посилені 2-ї бригади наказ не віддали, а тільки лише 26.04.20 р. повідомили про цілі свого прибуття".

Командування Червоної Української Галицької Армії, дізнавшись про змову двох бригад і залишенні ними бойових позицій, терміново виїхало з Києва, де розташовувався штаб ЧУГА, на фронт. Представники уряду і ЦК КП/б/У В.Затонський та М.Дубовий вирішили терміново роззброїти усі галицькі частини, проте командування І-ї бригади і командири окремих частин /М.Баран, А.Візані, З.Носківський та ін./ умовили В.Затонського не робити цього, запевнивши його в тому, що морально-політичний стан особового складу бригади у цілому здоровий і стрільці горять бажанням бити поляків.

25 квітня 1920 р. почався спільний наступ поляків і військ Директорії УНР на столицю України місто Київ. Фронт Червоної Армії у зв'язку зі зрадою двох бригад ЧУГА був дуже ослаблений. 2-а армія генерала Листовського і 3-я армія під командуванням Пілсудського швидко прорвали ослаблений фронт, частини уланів і легіонерів вийшли на фланги оборони І-ї бригади ЧУГА, створивши загрозу її оточення. Супротивник мав значну перевагу, але січовики не злякались, зав'язались важкі кровопролитні бої. Поляки на другий день бою основні зусилля зосередили на прориві оборони на ділянках поляків З.Носківського та Волощука. Атаки йшли одна за одною, проте галичани вистояли. І тільки під вечір, вирівнюючи лінію фронту, відійшли. Згодом надійшов наказ відійти в район станції Бабушки, відхід поляків прикривали сотні під командуванням М.Немиловича¹² та Г.Федюшина. У жорстокому бою, знаходячись у гуші

¹² Микола Немилович народився у Дрогобичі. Учився у місцевій гімназії, де вступив до таємного гуртка і брав активну участь у молодіжному визвольному русі. На початку І-ї світової війни був мобілізований до австрійської армії. Воював на італійському фронті, а в листопаді 1918р. - у лавах УГА. /Приміт. авт. /

стрільців, виявивши мужність і хоробрість, обидва ці командири віддали своє життя, виконавши поставлене бойове завдання. Полки організовано відійшли. Бойовий дух стрільців, незважаючи на важкі випробування, був доволі високим. Андрій Дивнич, який брав участь у тих боях, пізніше згадує, як до його підрозділу в район с. Білопілля під'їхав на коні член Реввійськради М. Муралов. Він поцікавився ставленням стрільців до зради двох бригад, "можете, й ви перейдете на бік поляків?" - запитав він. "Що ви, товаришу командире, - відповіли йому, - ми воюємо з поляками уже півтора роки. Це з їх ласки, нехай будуть прокляті, опинились ми тут".

Невдовзі поляки взяли Вінницю та Жмеринку, оточили Казатин. І-й бригаді загрожувало оточення і єдиним порятунком для неї став спільний, але організований відхід. Відбиваючись від супротивника, що насадив, бригада відійшла до Бердичева. Цей відхід було здійснено без паніки, в порядку, на який здатне лише військо великої бойової здатності та дисципліни". 27 квітня командуючий І2-ю армією наказав полку З. Носківського відійти до Києва. Проте польська кінна дивізія генерала Ромера встигла зайти бригаді з тилу і перекрити шляхи для відходу. Бойовий зв'язок між частинами бригади було втрачено. 30 квітня 1920 р. І-а бригада як бойова одиниця перестала існувати. І хоча з оточення потім вийшла більшість галицьких частин і підрозділів, які, пробиваючись крізь вороже оточення, розходились в різні сторони. З-й полк І-ї бригади, яка стояла на лівому фланзі її оборони, єдиний встиг своєчасно відійти до Бердичева і уникнути оточення.

Частини бригади, оточені в районі Михновки, об'єднав і очолив підполковник А. Бізанц. Під його керівництвом виявились бойовий об'єднання І-ї бригади, частина її кінноти і частина 44-ї дивізії Червоної Армії. Було вирішено йти на прорив. Першою вдарила сотня пор. Кривоуса, прорив удався, згодом були захоплені залізниця і багато трофеїв. Проте у цілому прорив був тільки тимчасовим полегшенням, війська Червоної Армії йшли все далі та далі. І все ж А. Бізанцю вдалося з важкими боями вивести свою групу в район Цибулева, де вона і розпалася згодом. Частина стрільців на чолі з М. Ірчаном почала пробиватися на з'єднання з військами Червоної Армії. А. Бізанц, зібравши 500 чоловік,

повів їх на захід здаватися в полон полякам.

2-й курінь УСС пробився до с. Галичинень, дійшов до Дніпра і разом з ешалонками ЧУГА перейшов на лівий берег. Там, у Коші в Києві, він і залишився. Найбільша група стрільців зі складу 3-го куреня та інших частин ЧУГА відійшла на південь до Немировича, але там була оточена і взята в полон поляками. 2-а і 3-я бригади ЧУГА, які залишили фронт, потрапили не в краще становище. 27 квітня 1920 р. вони були оточені польськими військами, роззброєні та розформовані. Увесь їх особовий склад у кількості 23 тисяч чоловік виявився у концтаборах Тухоля, Каліша, Вадовиць, Бугшота, Мікуличів.

2.400 галичан в основному зі складу колишньої 1-ї бригади ЧУГА виявились у полоні у Вінниці. На збірному пункті представники С.Петлери запропонували їм перейти на службу до їх армії, деякі, в основному командири, погодились. Зброю взяли до рук знову 330 колишніх січових стрільців. Більшість із них чекали полон і польські концтабори.

Частина 3-го куреня УСС і окремі підрозділи інших частин ЧУГА все ж пробились до генерала М.Омеляновича-Павленка і вступили до його армії. Вони були в основному зараховані до 5-ї Херсонської дивізії під командуванням Долуба, колишнього команданта "Яновської" групи УГА. Проте невдовзі стрільці ЧУГА зрозуміли за кого і за що воює ця армія, багато хто з них залишили армію М.Омеляновича-Павленка і у складі групи під командуванням генерала А.Кравса з боями пробились до Карпат, перейшовши польсько-радянський фронт. На початку 1920 р. ця група вийшла до кордонів Чехословаччини. Пізніше всі 5 тисяч галичан які прийшли до Чехословаччини з генералом А.Кравсом були інтерновані та поселені в таборі Ліберці, за домовленістю вони навіть зберегли бригадну структуру, підтримувати у своїх лавах військовий порядок і міцну дисципліну.

Уряд України і командування Червоної Армії важко переживали зраду частин ЧУГА. У той же час член РВС Південно-Західного фронту Р.Береїн доповідав Троцькому: "В період польського наступу наше становище значно погіршилось через зраду Галицьких частин і дії банд у тилу, які ускладнили становище у районі Києва".

Командир 45-ї стрілкової дивізії І.Якір доповідав Реввійськраді фронту: "Не встигла галицька бригада виявити свою готовність пліч-о-пліч з радянськими військами вести боротьбу з поляками, як в ніч на 23 квітня частини 2-ї та 3-ї бригад підло зрадили робітничо-селянській Росії і впарили в тил нашим частинам. Під сильним тиском поляків і в результаті глибокого обходу галичанами правого і лівого флангів нашої дивізії частини змушені були залишити декілька пунктів"¹².

До роботи приступив НКВС, сотні і тисячі галичан були арештовані у різних містах Радянської України. Частина з них за вироками військових трибуналів була без довгих розбирань розстріляна, інші кинуті до концтаборів. Особливо постраждали від репресій старшини, курсанти Київської школи червоних командирів, тилові частини ЧУГА, її запасні підрозділи. У Одесі з 2-х тисяч галицьких стрільців були відразу ж арештовані 500 чоловік, загнавши їх в ешелон, енкаверники обстріляли вагони, вбивши біля 60 чоловік. Інших відправлено до Харкова, де пізніше було звільнено.

Газета "Український прапор", яка видається у Берліні, через 10 років після цих подій писала: "До більшого сававілля, до більшої ганьби і до більшого злочину, ніж керівники квітневого перевороту, не могли подуматись і більш злісні вороги тієї страдницької армії... Безумовно, відносини між галичанами і більшовиками не були ідеальними. Проте, хоча і ослаблені, вони з радістю йшли з більшовиками на польський фронт. У результаті поляки збили відразу двох зайців: отримали відкритий шлях на Київ і позбавились такої збройної сили як Українська галицька армія". Так закінчила свій бойовий шлях Українська Галицька Армія, яка стала на декілька місяців 1920 р. червоною.

¹²Ці понесення знаходяться у Центральному Державному архіві Радянської Армії. /Приміт.авт./.

С Х Е М И

бойових дій за М. Калустянським. Похід
Українських Армій на Київ-Одесу в 1919
році / короткий воєнно-історичний огляд /.-
Львів, 1921.-Кн.І.-Ч.І-2.

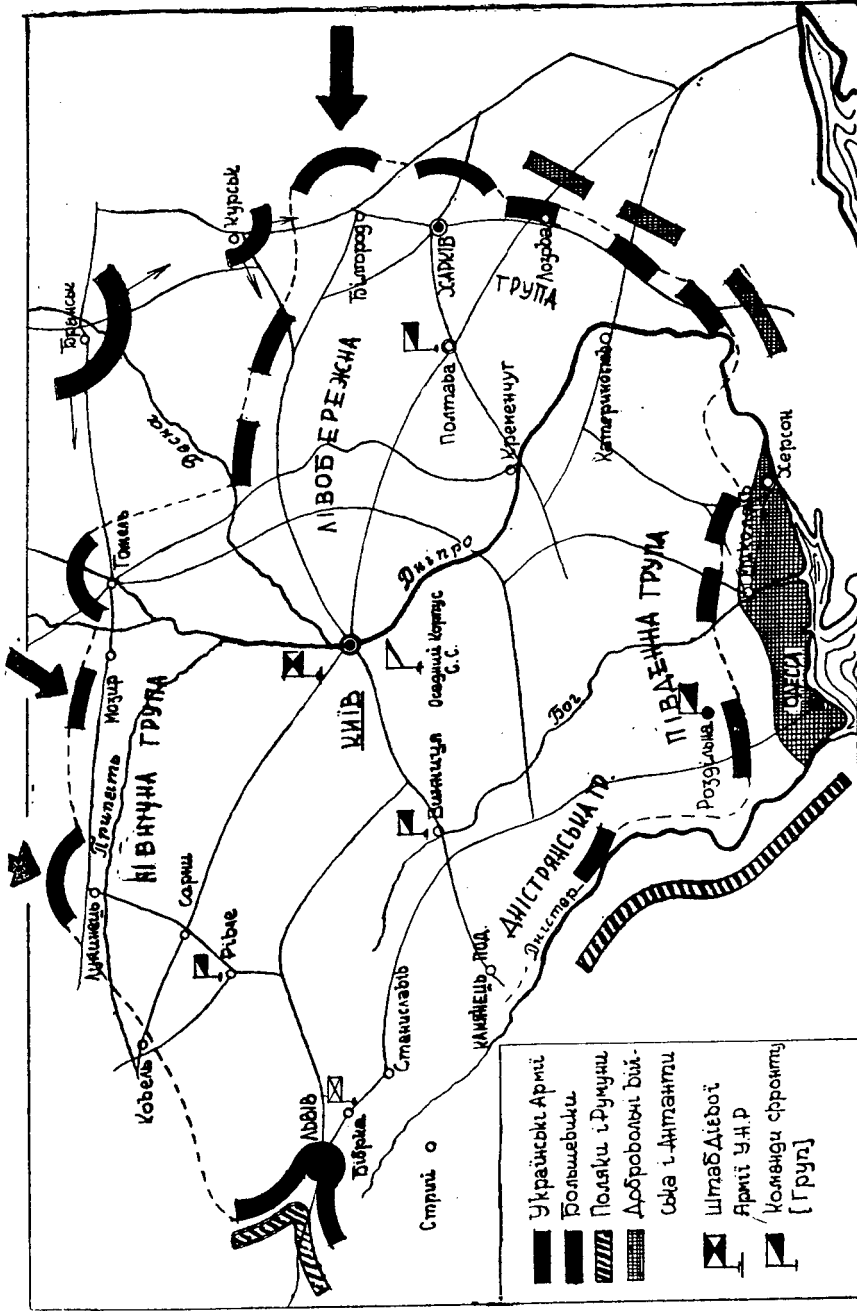

Схема 2. І ситуація в Україні з грудня 1918.

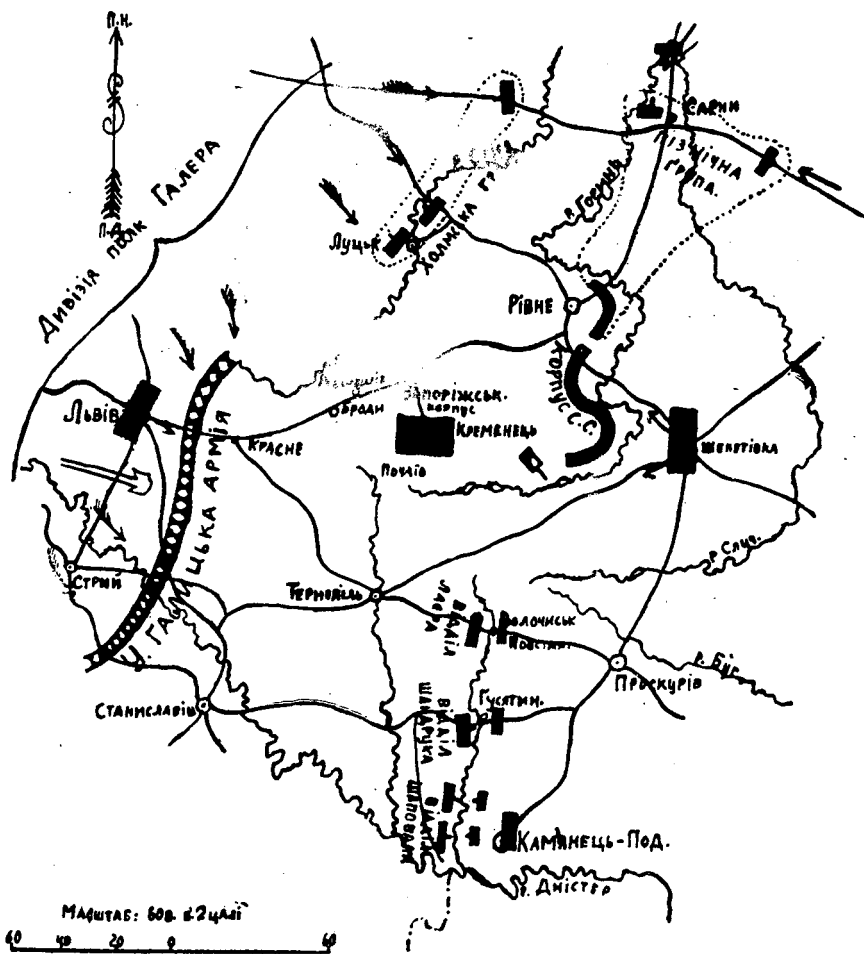

Схема 44. Становище на фронті укр. армії перед наступом поляків.

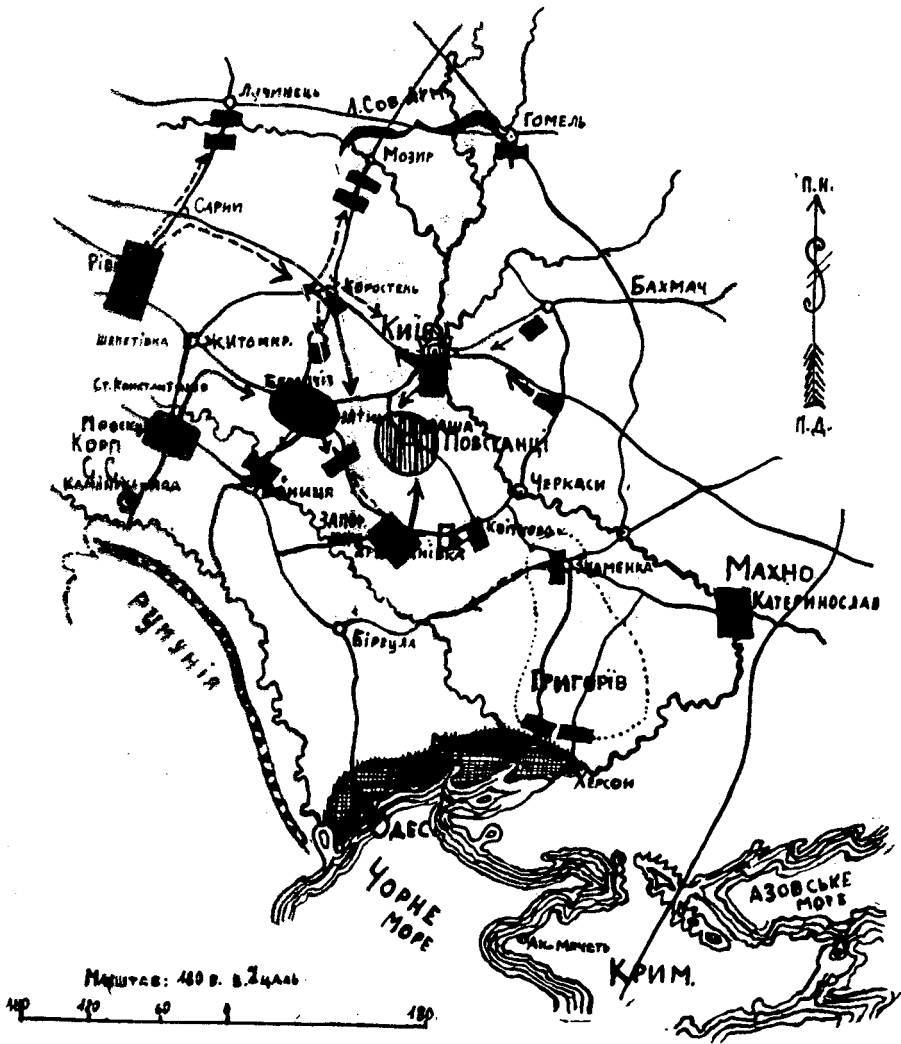

Схема 4.3. План маневра чкр. Армії в кінці березня 1949 р.

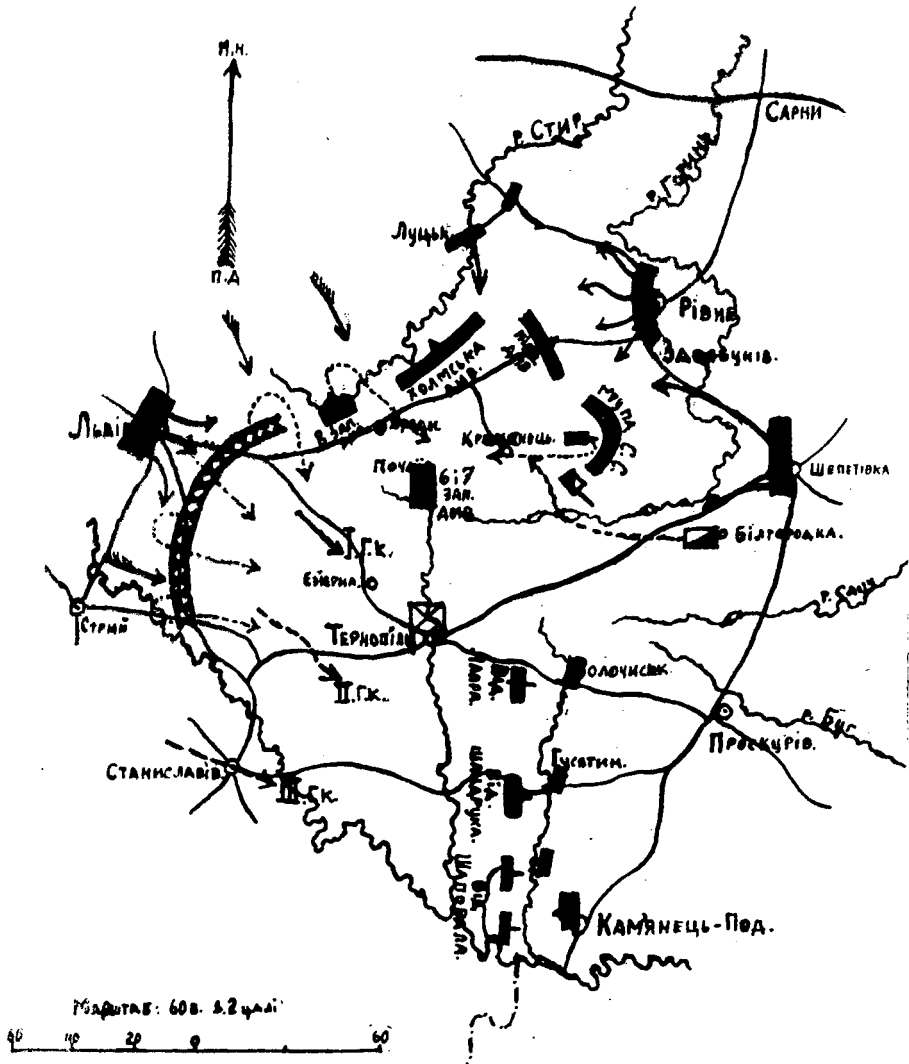

СХЕМА 4.5. СТАНОВИЩЕ НА ФРОНТІ Укр. АРМІЇ 29.V. 1919

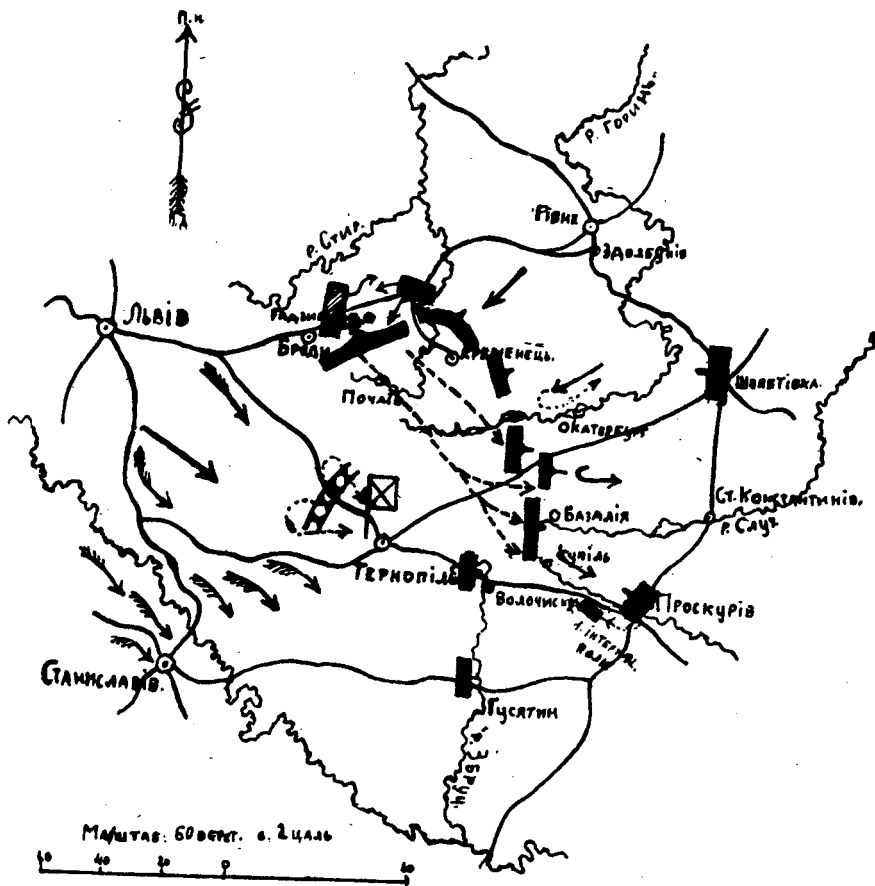

СХЕМА. Ч. 6. Становище на фронті укр. армії 31. V. 1919

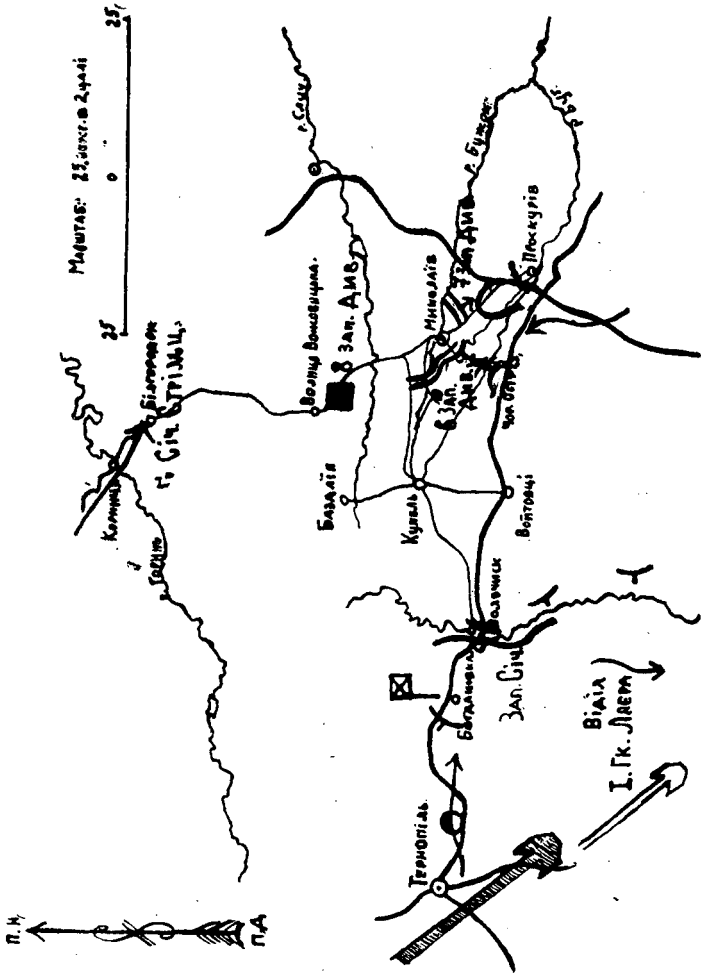

Схема ч. 7. Становище Штабу Надніпрянської Армії і Держ. Установ 22. VI. 1919

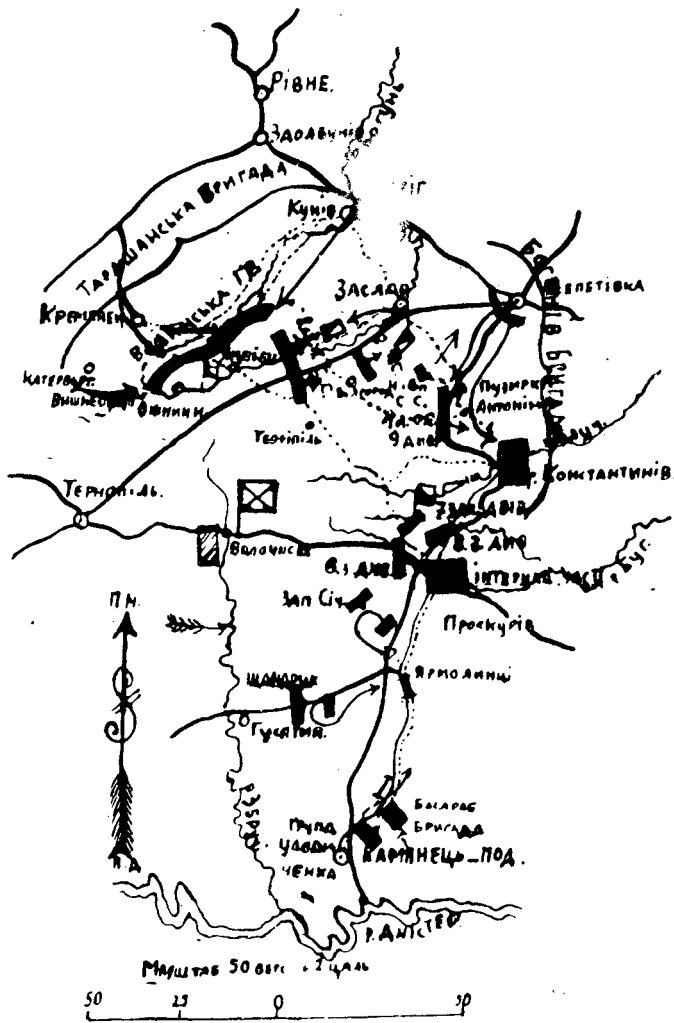

СХЕМА Ч 8 Становища члр. Армії 3 и 1919.

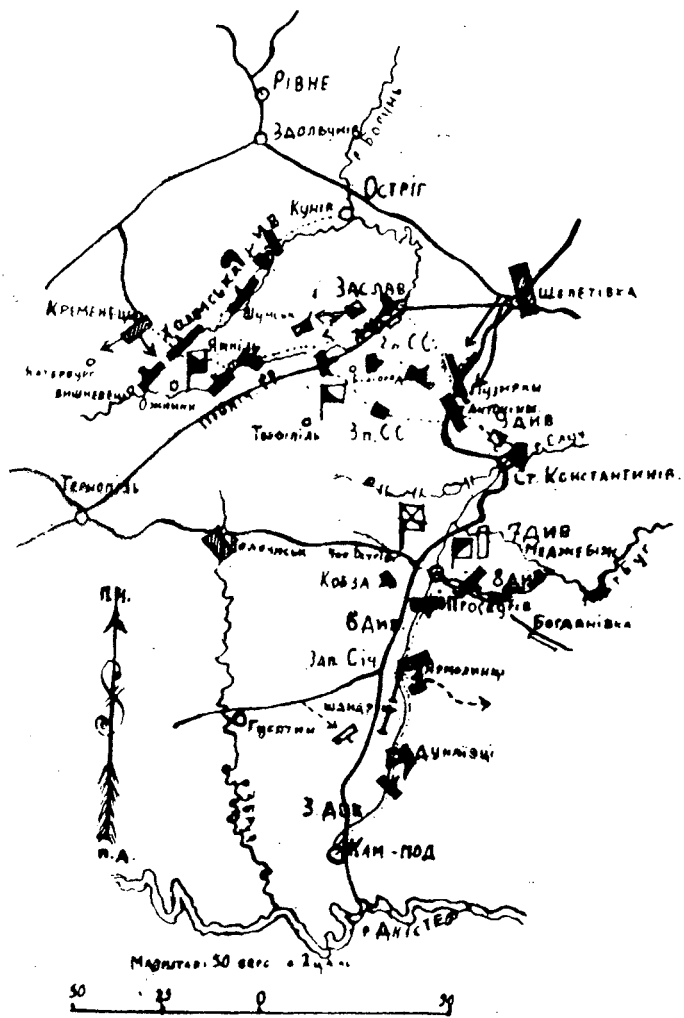

СХЕМА Ч 9 СТАНОВИЩЕ ЧУГ АРМІЇ 7 VI 1919

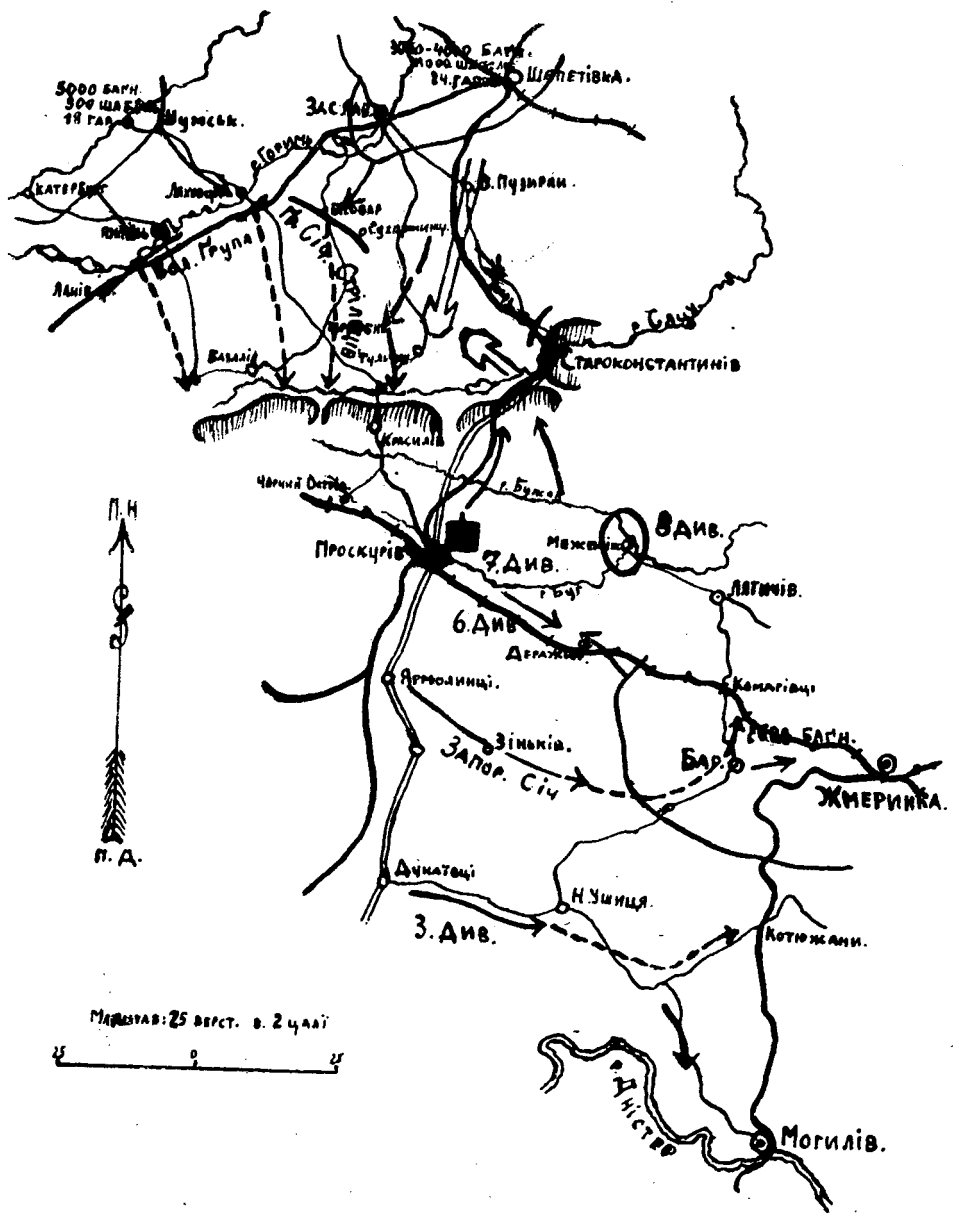

СХЕМА Ч. 41. ДО СІТУАЦІЇ УКР. АРМІЇ 42-И. 1944

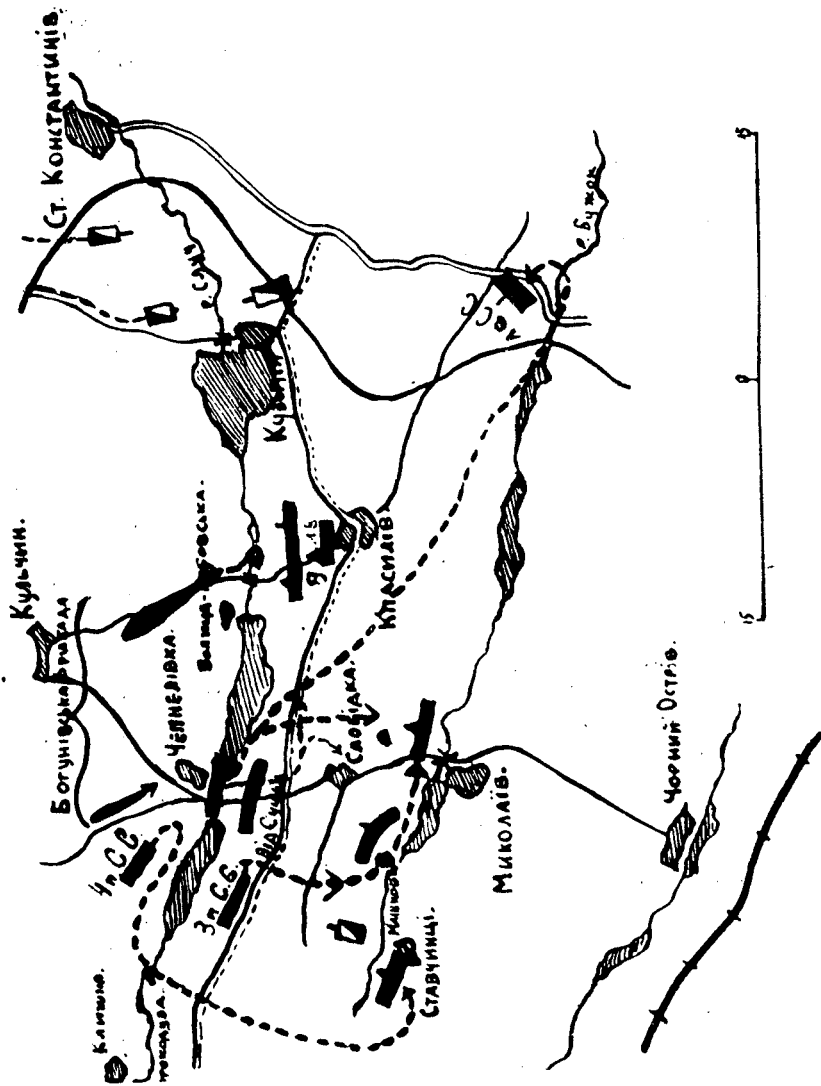

СХЕМА Ч. 12. БОЇ ЗА ПЕРЕПРАВИ НА Р. СЛУЧ 14. VI. 1919.

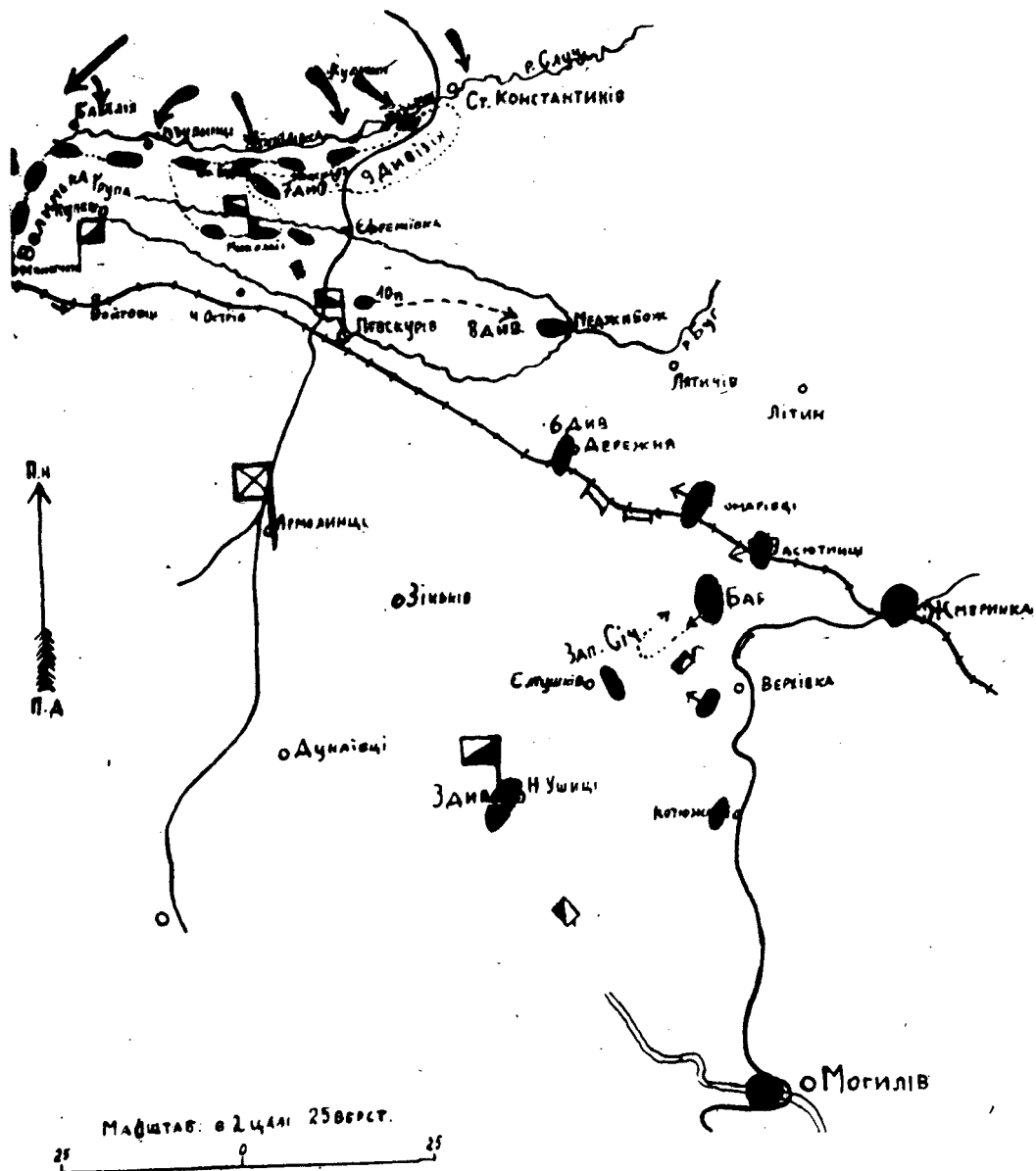

СХЕМА Ч 14. СТАНОВИЩЕ УКР. АРМІЇ 16. VI. 1941.

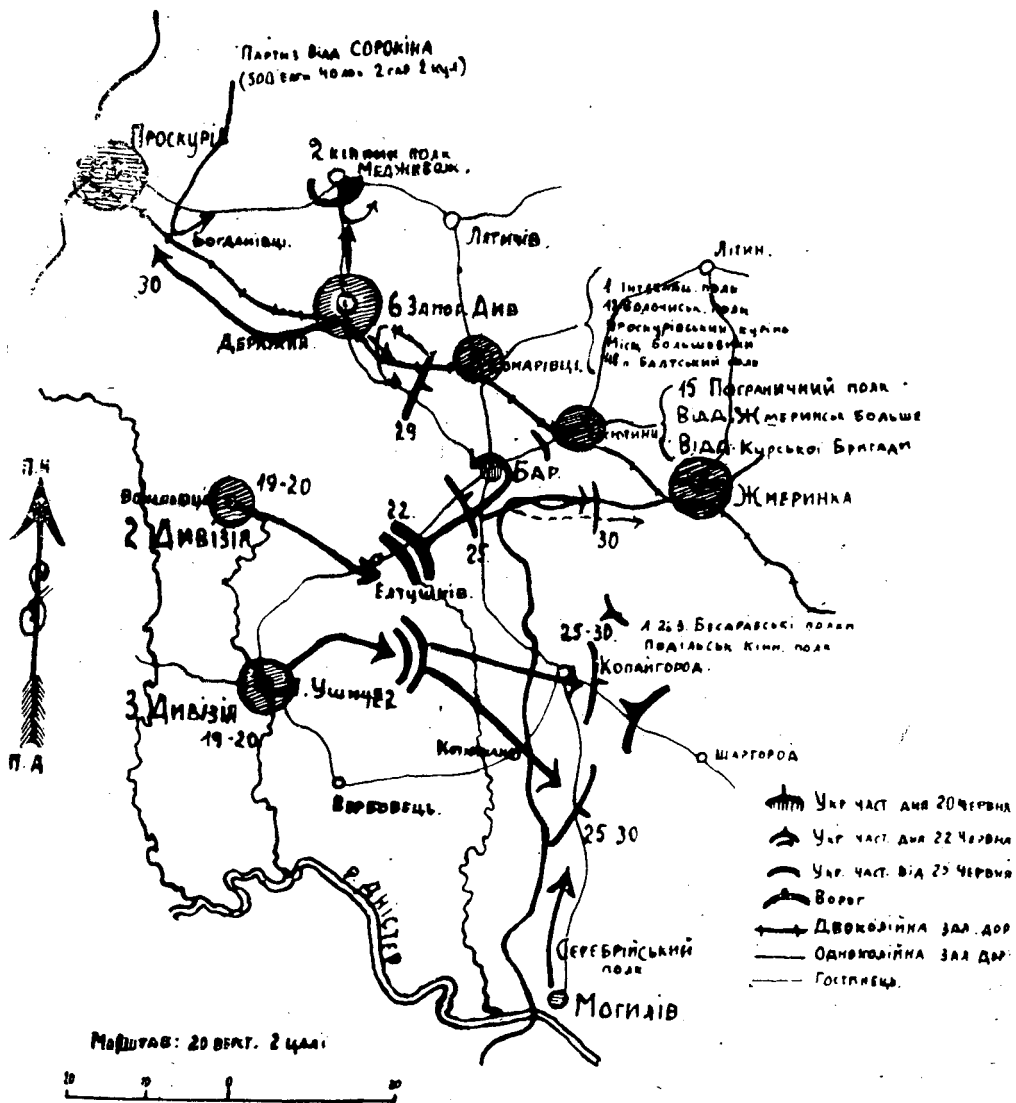

СХЕМА Ч. 17. Становище на фронті слідних дивізія від 20. VI. - 30. VI. 1919

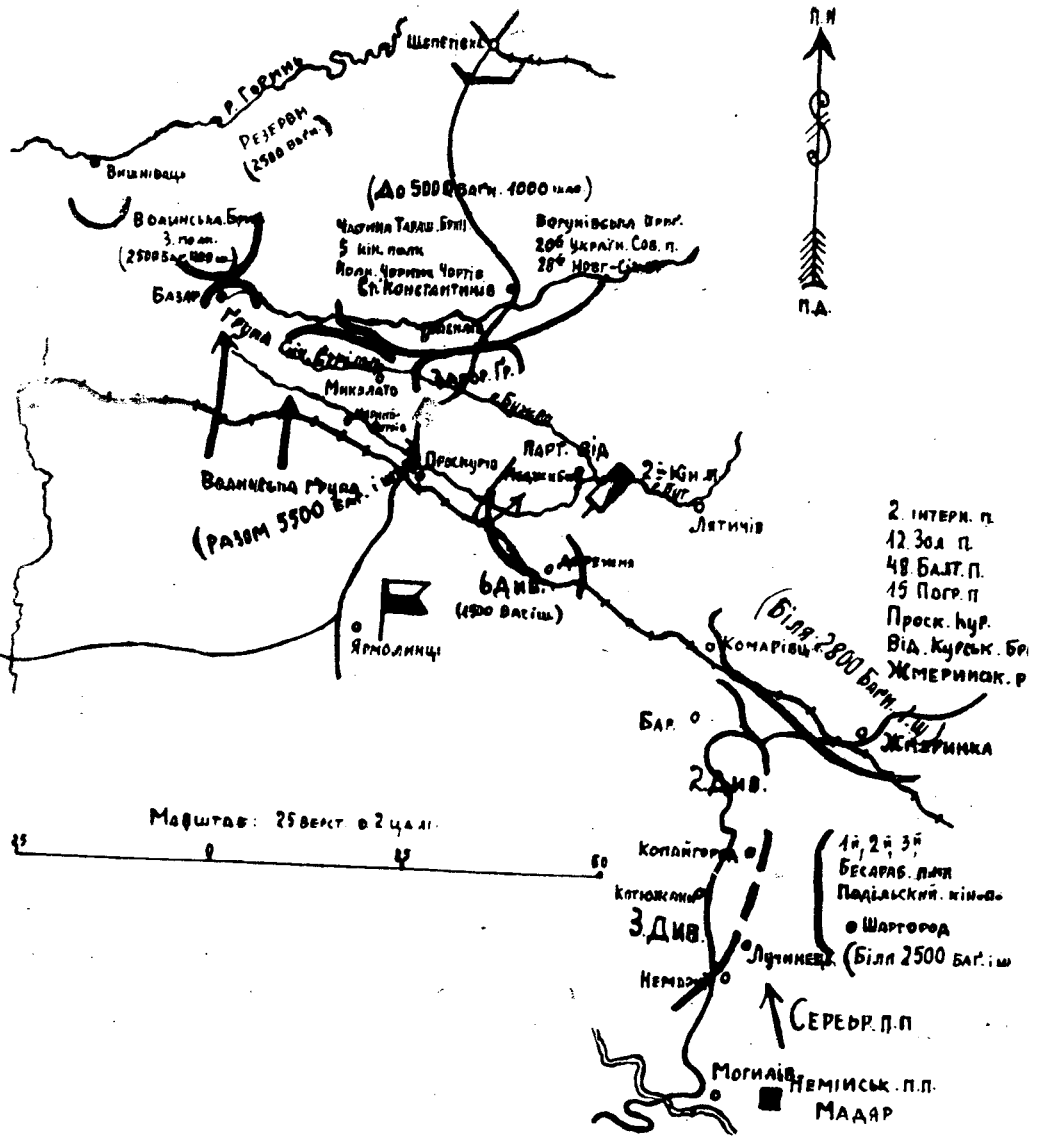

СХЕМА Ч. 19 СТАНОВИЩЕ УКР ТА РОМАНСЬК. СИЛ 30. VI. 1919.

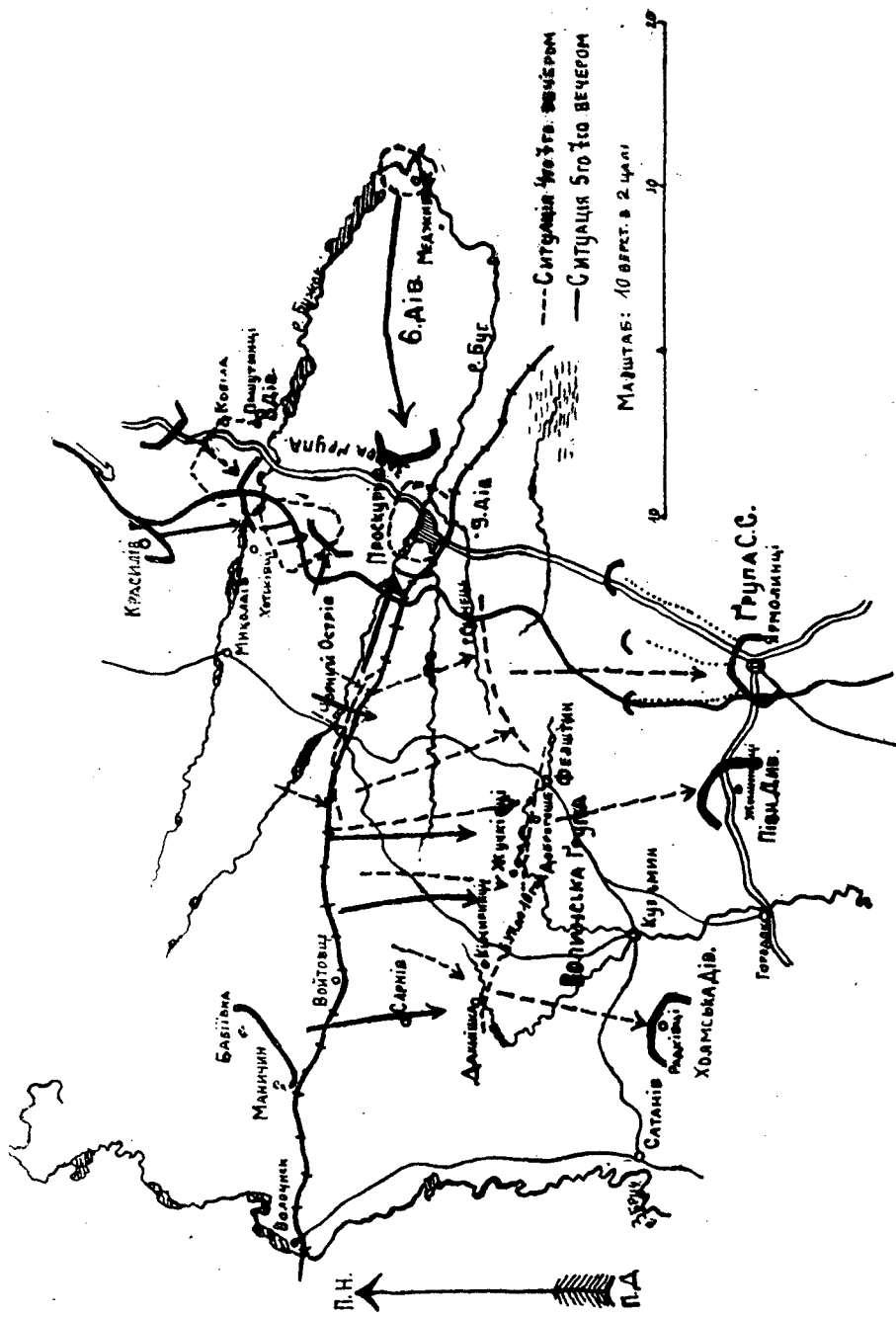

Схема ч. 21. Становище укр. армії 3. VII. — 5. VII. 1949.

